

الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی

نویسندگان: محمدرضا تقوی پور^۱ و سیاوش صلواتیان^۲

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۱/۵

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۴/۱۲/۲۸

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هجدهم، شماره ۶۹، زمستان ۱۳۹۴

چکیده

با توجه به اهمیت خانواده در تمدن اسلامی و نقش بی بدیل این نهاد مقدس در انتقال فرهنگ و عقاید به نسل ها و همچنین تأثیر شگرف سلامتی خانواده بر صحت روحی و روانی جامعه، ارائه الگوی مطلوب خانواده تراز اسلامی می تواند گام بزرگی در جهت رشد و تکامل جامعه باشد. بدین منظور متن کتاب های «خانواده» و «مطلع عشق» که شامل بیانات رهبر معظم انقلاب در حوزه خانواده در صدها سخنرانی ایشان است و در آن ها تمامی نکات اصلی مورد نظر رهبری در حوزه خانواده، جمع آوری شده است، به روش تحلیل محتوای کیفی و بارویکر داستقرایی مورد بررسی قرار گرفت. نتیجه کدگذاری باز، دستیابی به ۲۰۴ کد از بیانات معظم له در باب خانواده بود که در ۳۰ مفهوم و سه محور دیدگاه های نظری اسلام درباره خانواده، راهکارهای عملی تحکیم خانواده و عوامل تزلزل خانواده دسته بندی شده است. در بخش دیدگاه های نظری، دیدگاه رهبری نسبت به زوجین در سه زیربخش: ترسیم جایگاه مرد، ترسیم جایگاه زن و نکات مشترک مرتبط با زوجین، دیدگاه ایشان در باب تشکیل خانواده، رابطه میان خانواده و جامعه و ویژگی های مطلوب محیط خانواده آمده است. در بخش راهکارهای عملی تحکیم خانواده نیز زیرمجموعه هایی چون تشکیل خانواده در دوزیربخش ملاک های انتخاب همسر و ویژگی های جشن ازدواج اسلامی، اقتصاد خانواده و وظایف اعضای خانواده قرار گرفتند. در نهایت و در بخش عوامل تزلزل خانواده نیز زیربخشهایی چون موانع تشکیل خانواده و دلایل تزلزل خانواده پس از تشکیل آن جای استخراج شدند.

واژگان کلیدی:

خانواده اسلامی، سبک زندگی، مقام معظم رهبری، الگوی خانواده تراز

۱. کارشناسی ارشد مدیریت رسانه، دانشگاه صداوسیما؛ taghavipour69@gmail.com

۲. استادیار دانشکده ارتباطات و رسانه، دانشگاه صداوسیما؛ salavatian@gmail.com

۱- مقدمه و بیان مسئله

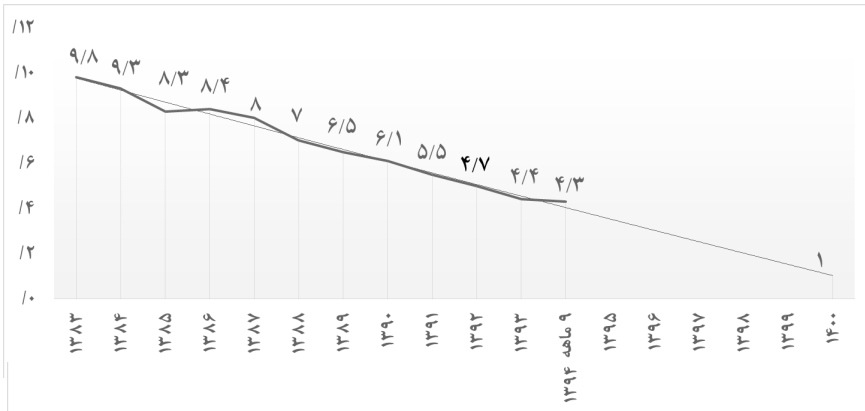
«هدف ملت ایران و هدف انقلاب اسلامی، ایجاد یک تمدن نوین اسلامی است؛ این تمدن نوین دو بخش دارد: بخشی، بخش ابزاری است؛ بخش دیگر، متنی و اصلی و اساسی است. بخش حقیقی، آن چیزهایی است که متن زندگی ما را تشکیل می‌دهد؛ که همان سبک زندگی است... مثل مسئله‌ی خانواده، سبک ازدواج، رفتار مادر رسانه‌ای که در اختیار ماست، رفتار ما با پدر و مادر، رفتار ما با همسر، رفتار ما با فرزند و...» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۱).

این تمدن نوین که باید بر مبنای الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت شکل بگیرد دارای آرمان‌ها و هدف‌هایی مستقل از سایر تمدن‌های بشری است. بدون شک در این الگو باید توجه ویژه‌ای به نهاد مقدس خانواده داشت؛ چراکه خانواده، اصلی‌ترین رکن جامعه و زمینه‌ساز خوشبختی یا بدبختی انسان‌ها و امت‌ها است. به‌علاوه انتقال فرهنگ‌ها، تمدن‌ها و حفظ اصول و عناصر اصلی یک تمدن و فرهنگ، به برکت خانواده انجام می‌گیرد. طبیعتاً اگر خانواده نباشد سلطه فرهنگی و در پی آن سلطه سیاسی و اقتصادی ساده و سهل می‌گردد. از سوی دیگر خانواده از منظر اسلام دارای قداست و جایگاه ویژه‌ای است که قابل قیاس با هیچ نهاد دیگری نیست؛ چراکه جامعه اسلامی حول محور خانواده قرار می‌گیرد.

در جهان امروز، خطری که نسل بشر را تهدید می‌کند، تقدس زدایی از کانون خانواده است. تلاش برای به رسمیت شناختن خانواده‌های هم‌جنس و زوج‌های هم‌خانه نیز در همین راستا صورت می‌گیرد. از آن گذشته، مهم‌ترین مکتبی که در حال حاضر، در برابر تمدن اسلامی خودنمایی می‌کند، لیبرالیسم است که در ذات خود فردگرا و مسئولیت‌گریز است که هر دوی این صفات با تشکیل و تحکیم خانواده در تعارض هستند. در سیر حرکت مردم دنیا به سمت جهانی‌شدن، لیبرالیسم قوت بیشتری گرفته است و متأسفانه نمود آن در جامعه‌ی ما نیز به‌وضوح دیده می‌شود و طبق آمارها هر روز به تعداد گروندگان به زندگی فردی افزوده می‌شود.

آمارها حاکی از آن است که پدیده فردگرایی به کشورمان نیز سرایت کرده است. نگاهی گذرا به شاخص نسبت ازدواج به طلاق در کشور ما به خوبی مؤید این مطلب است. میزان این شاخص در سال ۱۳۸۳ شمسی، از سوی سازمان ثبت احوال کشور، ۹/۸ اعلام شده است. در حالی که همین شاخص طی ۱۱ سال، در ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۴، با کاهش ۴۴ درصدی به میزان ۴/۳ رسیده است (سازمان ثبت احوال کشور، ۱۳۹۴). نمودار ۱ روند کاهش نسبت ازدواج به طلاق در ۱۱ سال گذشته را به تصویر کشیده است.

نمودار ۱- روند تغییرات شاخص نسبت ازدواج به طلاق

در نمودار ۱ از طریق رسم خط فرضی، روند بر اساس محاسبه رگرسیون، به پیش‌بینی میزان شاخص ازدواج به طلاق، در سال ۱۴۰۰ شمسی پرداخته شده است. بر این اساس، اگر روند ۱۱ سال گذشته ادامه یابد، شاخص مذکور، تنها در ۶ سال آینده، به عدد ۱ می‌رسد و کشور ما در سال ۱۴۰۰، شاهد برابری نرخ طلاق و ازدواج خواهد بود. به عبارت دیگر با فرض ادامه روند کنونی، در سال ۱۴۰۰ شمسی، در برابر هر یک ازدواج، یک طلاق رخ می‌دهد که نشان‌دهنده لزوم سیاست‌گذاری صحیح فرهنگی برای جلوگیری از ادامه این روند است.

این در حالی است که با بررسی پژوهش‌های پیشین در زمینه‌ی خانواده اسلامی، با الگوی جامعی از خانواده تراز مواجه نمی‌شویم. عدم وجود چنین الگویی، باعث عدم آشنایی کامل و همه‌جانبه با آموزه‌های مورد نظر پیشوایان دین مبین اسلام می‌شود و عملاً موجب بسته شدن دست سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان فرهنگی می‌شود. طبیعی است که عدم سیاست‌گذاری صحیح و یا برنامه‌ریزی ناقص و یا مخدوش در این حوزه، می‌تواند تأثیر منفی شگرفی بر کل جامعه بگذارد.

بنابراین برای رسیدن به الگوی زندگی اسلامی به آراء عالمان دینی نیازمندیم. آن‌هایی که سال‌ها برای شناخت اسلام در تلاش بوده‌اند و به روح حاکم بر مفاهیم دینی دست‌یافته‌اند و تجربیات طولانی چندین ساله‌شان را در اختیار عموم مسلمین قرار داده‌اند. رهبر معظم انقلاب، به واسطه داشتن مسئولیت‌های کلان کشوری، به‌ویژه حضور در جایگاه ولایت فقیه و آشنایی با آرا و اندیشه‌های مکاتب و مذاهب گوناگون و همچنین تسلط عمیق بر مفاهیم دینی، قطعاً یکی از افرادی است که می‌تواند با نگاهی راهبردی و کل‌نگر به نهادهای کلیدی جامعه و از جمله خانواده و معضلات آن

بنگرد و راهکارهایی برآمده از متن دین برای اعتلای نهاد آسیب‌دیده خانواده، ارائه کند. همچنین به علت جایگاه ویژه معنوی معظم‌له به‌عنوان ولی‌فقیه جامعه و عمق نفوذ کلام ایشان در اقشار گوناگون مردم، بررسی، تحلیل و ارائه بیانات ایشان انگیزه‌ای برای عوام و خواص، به‌منظور تغییر در نگرش‌ها، رفتارها و سیاست‌گذاری‌های حول محور خانواده می‌شود.

بنابراین پژوهش حاضر با برقراری پیوند میان سه عنصر راهبردی خانواده، سبک زندگی اسلامی و منظومه فکری رهبر انقلاب، در تلاش است تا به هم‌افزایی مفیدی با استفاده از این عناصر کلیدی دست یابد.

۲- ادبیات نظری و پیشینه موضوع

۲-۱- ادبیات نظری

۲-۱-۱- خانواده در اسلام

گروهی از محققان علوم اجتماعی، خانواده را به «گروهی از افراد که روابط آنان با یکدیگر بر اساس هم‌خونی شکل می‌گیرد و نسبت به هم خویشاوند محسوب می‌شوند»؛ تعریف می‌کنند. گروهی دیگر خانواده را این‌گونه تعریف کرده‌اند: «گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، هم‌خونی یا پذیرش، با یکدیگر به‌عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل‌اند و فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می‌کنند» (ساروخانی، ۱۳۷۰).

برخی دیگر از جامعه‌شناسان، خانواده را واحدی اجتماعی می‌دانند که از پیوند مشروع مرد و زنی به وجود می‌آید و فرزندان پدید آمده از این پیوند آن را تکمیل می‌کند. در تعریف دیگری گفته‌اند خانواده شامل مجموعه‌ای از افراد است که با هدف و اندیشه وصول به منافع مشترک، زیر سقفی قرار می‌گیرند و سرگرم زندگی هستند. به اعتقاد برخی نیز واژه خانواده به تدریج بازتعریف شده تا هر جمعی را که باهم زندگی می‌کنند، در برگیرد (Edwards & Demo, 1991, p. 107).

متا اسپنسر^۱ معتقد است که وسیع‌ترین گروه خانواده که شخص به آن تعلق دارد، «شبکه خانواده خویشاوندی» یا خویشاوندان نامیده می‌شود. این گروه یا شبکه شامل کلیه افرادی است که خود را از طریق خون یا ازدواج به هم وابسته می‌انگارند. خویشاوندی از روابط میان افرادی تشکیل می‌شود که بر تباری از اجداد مشترک، ازدواج یا فرزندخواندگی استوار است (اسپنسر، ۱۳۸۳).

به نظر ارنست ماور^۱ خانواده صرفاً یک گروهی از افراد نیست که در کنار هم زندگی می‌کنند؛ بلکه سازمان نگرش‌ها و الگوهایی است که هر خانواده به‌طور مستقل بسط می‌دهد و خانواده را به‌عنوان یک گروه فرهنگی می‌شناساند. بنیان نهادن خانواده عبارت است از فرآیند شکل دادن نگرش‌های سازمان‌یافته‌ای که همه اعضای خانواده در آن توافق دارند (Mower, 1927, p. 3).

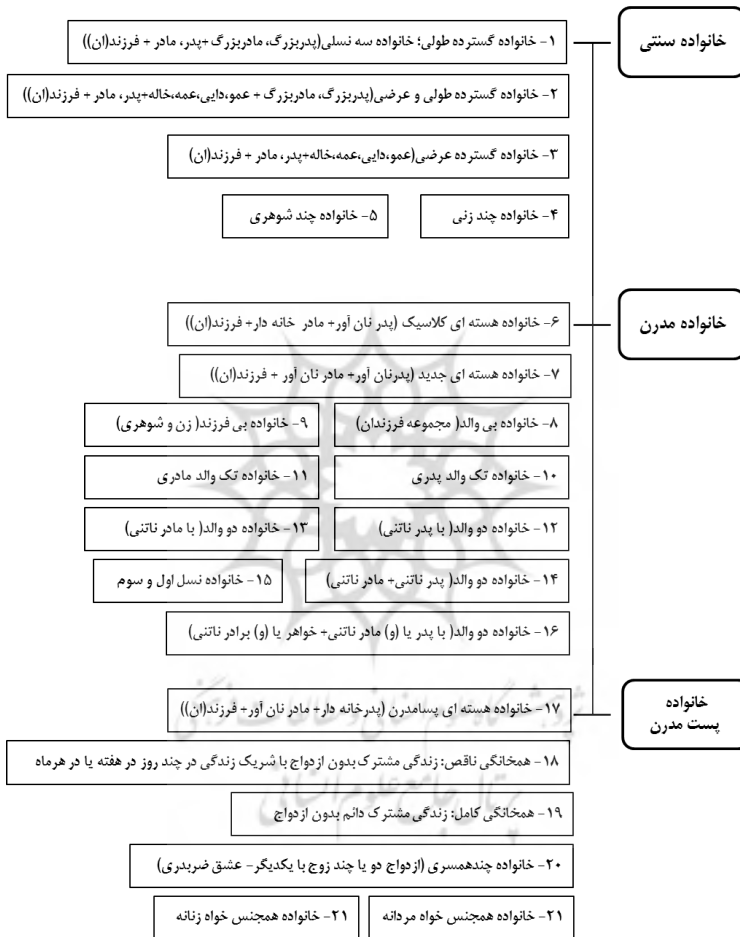
جامعه‌شناسان همچنین در توصیف سیر تطور و رسیدن خانواده در غرب از حالت سنتی به مدرن و پس‌از آن پست‌مدرن، نظراتی دارند که برخی از آن‌ها را مرور می‌کنیم و در نهایت در قالب نموداری با انواع خانواده در جهان امروز آشنا می‌شویم. از دیدگاه گیدنز^۲، امروزه در کشورهای غربی و به‌طور فزاینده‌ای در کشورهای دیگر جهان، خانواده، مجموعه‌ای از پیوندهای است که بیشتر بر اساس ارتباط و خصوصاً ارتباط عاطفی شکل گرفته است؛ در حالی که در گذشته، خانواده، قبل از هر چیز، یک واحد اقتصادی بوده است.

ریتا والینوا^۳، جامعه‌شناس فنلاندی، معتقد است که امروزه باید خانواده را به‌عنوان یک پیکره یا یک ترکیب از عناصر متعدد بدانیم، عناصری که باعث می‌شود خانواده هسته‌ای در کانون قرار گیرد، اما فراتر از آن روابط متعدد دوستی و خویشاوندی، نقش‌های رسمی و غیررسمی، همه و همه، در شکل‌گیری نهاد خانواده مؤثر است. الیزابت بک گرنسهایم^۴، جامعه‌شناس آلمانی خانواده را در چارچوب دیگر تحولات اجتماعی مطالعه می‌کند و معتقد است جهان با شتاب روزافزون به‌سوی یکپارچه شدن پیش می‌رود؛ بنابراین خانواده نیز در این مجموعه تحولاتی گسترده را تجربه خواهد کرد و به قول او، در دنیای جهانی شده امروز با خانواده‌هایی فراملیتی روبه‌رو هستیم. اریک وایدمر^۵ سوئیسی و استاد دانشگاه ژنو، معتقد است که خانواده از مرحله‌ی سنت به مدرنیته رسیده است، اما اینک شاهد دوران پسامدرنیته هستیم و باید ویژگی‌های خانواده در این عصر را مورد مطالعه قرار دهیم. به عقیده‌ی او، این تحولات به‌صورت یکسان در تمامی جوامع رخ نداده است؛ به‌طوری‌که در بخش‌هایی از جهان شاهد حضور قدرتمند خانواده‌های سنتی، در بخش‌های دیگر خانواده‌های مدرن و در نهایت، در بخش سوم شاهد شکل‌گیری خانواده‌هایی هستیم که باید آن‌ها را خانواده‌های تفردی و دوران پسامدرنیته نامید.

1. Ernest Mower
2. Giddens
3. Rita Valianova
4. Elizabeth bc Gernsheim
5. Eric Widmer

اولریک زارتلر^۱ اتریشی و استاد جامعه‌شناس دانشگاه وین نیز طلاق را از مهم‌ترین موضوعات مرتبط با خانواده در دنیای امروز می‌داند. پدیده طلاق از دید او در لحظه اتفاق نمی‌افتد، بلکه فرآیندی است که در طول زمان شکل می‌گیرد. این صاحب‌نظر، معتقد است که نه با نگاه مطالعاتی منفی و نه مثبت، بلکه باید به طلاق به‌عنوان یک واقعیت به‌دوراز تعصب و یکسونگری توجه کرد (لبیسی، ۱۳۹۳).

نمودار ۲- مهم‌ترین شکل‌های خانواده در جهان امروز (شریفی ساعی و همکاران، ۱۳۹۲)

اسلام اما خانواده را گروهی می‌داند متشکل از دو رکن اصلی زن و مرد که در سایه ضابطه‌ای مشروع و الهی در کنار یکدیگر قرار گرفته و بر اثر آن پیوند، دارای شخصیت اجتماعی، حقوقی، معنوی و مدنی شده‌اند. اساس روابط انسان را نکاح تشکیل می‌دهد و

نکاح، عقد یا پیمانی است که بر اساس آن رابطه زوجیت مشروع می‌شود (قائمی، ۱۳۹۱). قرآن کریم، خانواده را «آیه‌ای از آیات خداوند»، «پیوندی محکم»، «دژی در مقابل زندگی سراسر فسق و فجور»، «سنت پیامبران الهی» و «عامل تکثیر نسل» معرفی می‌کند و از همسران به عنوان «لباس یکدیگر» نام می‌برد. همچنین روایات اسلامی، خانواده را «محبوب‌ترین بنا نزد خداوند» و «بالاترین نعمت پس از اسلام» می‌دانند و ازدواج را «کامل‌کننده دین»، «گشاینده درهای رحمت الهی» و «عامل ارزش یافتن عبادات» معرفی می‌کنند (بوجاری و پرچم، ۱۳۹۲).

باید دانست مسائل خانواده از دو دیدگاه حقوقی-فقهی و اخلاقی مورد بررسی قرار می‌گیرد. اسلام احکام و قوانین مربوط به خانواده را تحت نفوذ اخلاق دانسته و به همین منظور، محیط خانواده با حاکمیت حقوق و تکالیف متقابل، وام‌دار اخلاق و اجرای قوانین متأثر از اخلاق در این کانون مقدس دانسته شده است. به بیان دیگر در الگوی خانواده اسلامی، «حقوق و تکالیف» زوجین و فرزندان نسبت به یکدیگر و سایر خویشاوندان، در سایه اصول اخلاقی مورد تأکید قرار گرفته است (زارعی، ۱۳۹۰).

۲-۱-۲- سبک زندگی اسلامی

مهدوی کنی با ارائه تعاریف مختلفی از «سبک زندگی» از سوی دانشمندانی چون زیمل، وبلن، وبر، مک کی، آدلر، کلاکھون، بوردیو، ونزل، لسلی، یوٹ و گیدنز (مهدوی کنی، ۱۳۸۷، ص. ۴۶) نتیجه می‌گیرد که تقریباً در همه تعاریف، دو مفهوم به خصوص در نظر گرفته شده است. در حقیقت هر دو مفهوم نیز به واژه «سبک» برمی‌گردد: اول مفهوم «وحدت» و دوم مفهوم «تمایز». به این معنی که سبک زندگی حاکی از مجموعه عناصری است که کم‌وبیش به‌طور نظام‌مند باهم ارتباط داشته و یک کل را پدید می‌آورند. همین اتحاد و نظام‌مندی، این کل را از کل‌های دیگر متمایز می‌کند (کاویانی، ۱۳۹۱، ص ۳۴).

مهدوی کنی در نهایت، این تعریف از سبک زندگی را ارائه می‌دهد:
الگوی همگرا (کلیت تامی) یا مجموعه‌ی منظمی از رفتارهای درونی و بیرونی، وضع‌های اجتماعی و دارایی‌ها که فرد یا گروه بر مبنای پاره‌ای از تمایلات و ترجیح‌ها (سلیقه) و در تعامل با شرایط محیطی خود ابداع یا انتخاب می‌کند یا به‌اختصار: «الگو یا مجموعه‌ی نظام‌مند کنش‌های مرجح» است (مهدوی کنی، ۱۳۸۷، ص ۷۸).

افزون بر این، نظریه‌پردازان غربی، در مقام عمل نیز شاخص‌هایی برای سبک زندگی ارائه کرده‌اند که می‌تواند ما را به درک بهتری از این مفهوم برساند. مهم‌ترین

شاخص‌ها در این زمینه عبارت‌اند از: الگوی مصرف و شیوه‌ی تغذیه، پوشاک و نوع مسکن، شیوه‌ی گذراندن اوقات فراغت، الگوهای مربوط به شیوه‌ی تمرکز بر علاقه‌مندی‌ها، آداب معاشرت و چشم‌اندازهای اخلاقی، الگوهای زندگی خانوادگی و بهداشت و سلامت (فاضل قانع، ۱۳۹۲).

در بررسی رابطه‌ی میان دین و سبک زندگی، باید گفت که در فلسفه و برهان، به اثبات رسیده است که هیچ عمل آگاهانه و حتی غیر آگاهانه‌ای صورت نمی‌گیرد مگر آنکه به علل طولی خود از نظام ارزش‌ها و نگرش‌ها متصل باشد. پیوند محکمی میان سلسله «عقاید، اخلاق و عمل»، «نگرش‌ها، ارزش‌ها و رفتار»، «شریعت، طریقت، حقیقت» و در یک کلام میان حکمت نظری و حکمت عملی موجود است. مرحوم علامه طباطبایی در مواضع متعددی از جمله در مقاله‌ای با عنوان رساله‌ای در «عقاید، اخلاق، اعمال» به این بحث پرداخته‌اند (طباطبائی، ۱۳۸۷).

امام خمینی (ره) نیز در بحثی عمیق و عرفانی در چهل حدیث، به رابطه طولی افکار، احساسات و اعمال پرداخته‌اند. ایشان معتقدند انسان یک امر واحد و یکپارچه است. عقاید با مغز سروکار دارد و اخلاق با قلب و رفتار با جوارح و اعضاء. تأثیر در هر یک از این مراتب در دیگری منعکس می‌شود (امام خمینی (ره)، ۱۳۹۲، ص ۳۸۸). با این مقدمات می‌توان گفت سبک زندگی اسلامی از آن جهت که «سبک» است، به رفتار می‌پردازد و با شناخت‌ها و عواطف رابطه مستقیم ندارد؛ ولی از آن جهت که «اسلامی» است نمی‌تواند بی‌ارتباط با عواطف و شناخت‌ها باشد. بر این اساس در سبک زندگی اسلامی، عمق اعتقادات، عواطف و نگرش فرد سنجیده نمی‌شود، بلکه رفتارهای فرد مورد سنجش قرار می‌گیرد؛ اما هر رفتاری که بخواهد مبنای اسلامی داشته باشد باید حداقل‌هایی از شناخت‌ها و عواطف اسلامی را پشتوانه خود قرار دهد. به بیان دیگر سبک زندگی اسلامی نمی‌تواند به نیت‌ها کاری نداشته باشد (کویانی، ۱۳۹۱، ص ۱۸).

۲-۲- پیشینه پژوهش

تاکنون چندین و چند پژوهش در زمینه‌ی نگاه اسلام به خانواده و ویژگی‌های خانواده اسلامی انجام شده است. از مهم‌ترین این پژوهش‌ها می‌توان به مواردی که در ادامه آورده شده، اشاره کرد.

جدول ۱- پیشینه پژوهش

ردیف	نویسندگان	اهداف و سؤالات اصلی	روش استفاده شده	مهم‌ترین یافته‌ها
۱	چراغی کوتیانی (۱۳۸۸)	کشف رویکردهای اصلی اسلام به خانواده	اسنادی؛ توصیفی-تحلیلی	۱- رفتارهای جنسی، تدبیری الهی برای پیوند بشر و استمرار نسل است، اما باید در چارچوب خانواده و هنجارهای دینی بدان پاسخ داده شود.

ردیف	نویسندگان	اهداف و سوالات اصلی	روش استفاده شده	مهم ترین یافته‌ها
۱	چراغی کوبیانی (۱۳۸۸)	کشف رویکردهای اصلی اسلام به خانواده	اسنادی؛ توصیفی-تحلیلی	۲- مراقبت و حمایت، از نقش‌های مهم خانواده به شمار می‌رود. ۳- اساس زندگی خانوادگی بر مودت و رحمت بنا شده است. ۴- تعیین جایگاه افراد و توزیع نقش‌ها در خانواده از سوی اسلام برای رسیدن اعضا به خوشبختی این جهانی و آن جهانی.
۲	نعمتی، پیرعلی‌نیا و همکاران (۱۳۹۰)	شناسایی مهم‌ترین تکالیف زوجین از منظر اسلام	اسنادی؛ توصیفی-تحلیلی	از منظر اسلام انتساب سرپرستی خانواده به مرد و واگذاری مدیریت داخلی منزل به زن است. هر یک از این تکالیف کلان، مجموعه وظایفی را در برداشته و با مکانیسم‌های حقوقی ویژه‌ای حمایت می‌شوند که بر اساس فرمایشات معصومین (ع)، با توصیه‌های اخلاق‌مداری متعددی با محوریت اصل «معروف» و «حسن معاشرت» و مصادیق خوش رفتاری، اکرام همسر و صبر در خانواده ملازمه دارند.
۳	آل رسول و محمدخانی (۱۳۹۰)	شناسایی اصول مؤثر در روابط صمیمانه همسران با الگوبرداری از اسوه‌های قرآنی و همسرانی بهشتی	اسنادی؛ کدگذاری و مقوله‌بندی کیفی داده‌ها	راهکار اصلی به‌عنوان سیاست و برنامه کلی حاکم بر زندگی مشترک مطلوب قرآنی توجه به حضور خداوند و کسب رضایت وی است. همچنین نتایج به‌دست‌آمده از داستان‌های قرآنی حاکی از آن است که دقت بسیار در انتخاب کلمات و جملات، عدم جستجوی مقصر در رویارویی با مشکلات و مبرا ندانستن خود در ایجاد یا تقویت مشکلات، برخورد حکیمانه با خطای همسر و فاش نساختن آن، به‌علاوه چاره‌جویی حکیمانه برای حل مشکلات و اتحاد و ارتباط روحی بسیار محکم در پرتو ایمان و تقوا از جمله این جلوه‌های رفتاری زیبا از سوی زوجین است که بر اساس خدامحوری شکل گرفته است.

ردیف	نویسندگان	اهداف و سؤالات اصلی	روش استفاده شده	مهم ترین یافته ها
۴	شه گلی (۱۳۹۳)	شناسایی وظایف مشترک و اختصاصی زوجین در سیره و سخنان امام رضا علیه السلام	اسنادی؛ کدگذاری و مقوله بندی کیفی داده ها	حسن معاشرت، محبت و صمیمیت، عقلانیت گرایی، احترام متقابل، مدارا و سازش، عفو و گذشت و صبر و بردباری از جمله وظایف مشترک زوجین بر اساس یافته های این پژوهش است. پژوهشگر همچنین از مدیریت، گشایش و وسعت در امور منزل و تأمین امکانات خانواده به عنوان وظایف اختصاصی شوهر در برابر زن و از اطاعت از همسر، حفظ عفت، تمکین و امانت داری به عنوان وظایف اختصاصی زن در برابر شوهر یاد می کند.
۵	ایزدی فر (۱۳۸۲)	کشف معیار «کفائت» در نکاح	اسنادی؛ تحلیل محتوای کیفی	معیار اصلی و رکن اساسی در هم نشانی زن و مرد، اسلام و ایمان (سازگاری معرفتی و فکری)، پاک دامنی و اخلاق نیکو است و ملاک های دیگر مانند اصالت و شرافت خانوادگی، توازن و تناسب جسمی و جنسی، عقل و بلوغ فکری، جمال و زیبایی، علم و سواد به عنوان شرط کمال بوده و در بهتر شدن، دوام و شیرینی زندگی مشترک می تواند تأثیر به سزایی داشته باشد.
۶	هوشنگی و همکاران (۱۳۹۳)	شناسایی اهمیت و جایگاه عشق بین همسران در سبک زندگی اسلامی - قرآنی	اسنادی؛ توصیفی - تحلیلی	در میان الگوهای متعدد عشق ورزی، آنچه آموزه های قرآن و دیگر متون اسلامی - اخلاقی بر آن تأکید دارند، عشق و محبت بر اساس ویژگی های شخصیتی، معنوی و روحانی همسر است که نه تنها داشته های ظاهری و جسمانی را نفی نمی کند، بلکه آن ها را تحت تأثیر قرار داده، دل نشین تر و جذاب تر کرده و می تواند در مسیر کمال، انسان را به سوی عشق الهی رهنمون سازد.
۷	توجهی و حق محمدی فرد (۱۳۹۰)	بررسی فعالیت های اجتماعی زن و تراحم آن با حقوق زوج با تأکید بر اندیشه های امام خمینی (ره)	اسنادی؛ توصیفی - تحلیلی	منع فعالیت اجتماعی زن موجب دو ضرر می شود: (۱) ضرری که ممکن است به مرد و خانواده وارد شود؛ (۲) ضرری که ممکن است به زن و جامعه وارد شود. راه حل این مسئله جریان قاعده لاضرر است. اگر ضرر عرفاً قابل اغماض باشد، مرد نمی تواند از فعالیت های اجتماعی زن ممانعت کند. لیکن در مواردی که ضرر غیر قابل اغماض باشد، اشتغال زن به فعالیت های اجتماعی تجویز نمی شود. اگر وضعیت دو ضرر مساوی باشد، فقها، مراجعه به عمومات یا توسل به قرعه را برگزیده اند.

ردیف	نویسندگان	اهداف و سؤالات اصلی	روش استفاده شده	مهم ترین یافته ها
۸	موسایی پور و هوشنگی (۱۳۹۳)	شناسایی ارکان اخلاقی سبک زندگی همسران بر اساس هستی شناسی اسلامی	اسنادی؛ کدگذاری و مقوله بندی کیفی داده ها	ارکان مطلوب زندگی همسران بر مبنای هستی شناسی اسلامی: خدامحوری، آفریده بودن جهان هستی، تکامل هستی و جهت تکاملی پدیده های آن، دنیا و آخرت به مثابه دو بعد از هستی و گسترش زوجیت در هستی. برخی ارکان اخلاقی سبک زندگی همسران، برآمده از مبانی هستی شناسی یاد شده عبارت اند از: قداست، خودمهارگری و مصونیت، صبر و استقامت، مودت و رحمت، ایمان و امنیت، حسن معاشرت، سکونت و کفویت.

۳- روش پژوهش

این پژوهش بر مبنای روش تحلیل محتوای کیفی صورت گرفته است. روش تحلیل محتوای کیفی با دو رویکرد استقرایی و قیاسی، مورد استفاده قرار می گیرد که در این پژوهش از رویکرد استقرایی استفاده شده است. در این رویکرد، پژوهش بدون چارچوب نظری آغاز شده و به جای آن که محقق اقدام به شمارش متغیرهای از پیش تعیین شده در چارچوب نظری نماید، با رویکردی جزء به کل آغاز به شناسایی و استخراج مفاهیم مرتبط با هدف پژوهش و پس از آن طبقه بندی این مفاهیم در دل زیرمقولات و مقولات اصلی می نماید (Mayring, 2000). در این حالت، محققان خودشان را بر امواج داده ها شناور می کنند تا شناختی بدیع برایشان حاصل شود؛ بنابراین از طریق استقرا، مقوله ها از داده ها ظهور می یابند (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰).

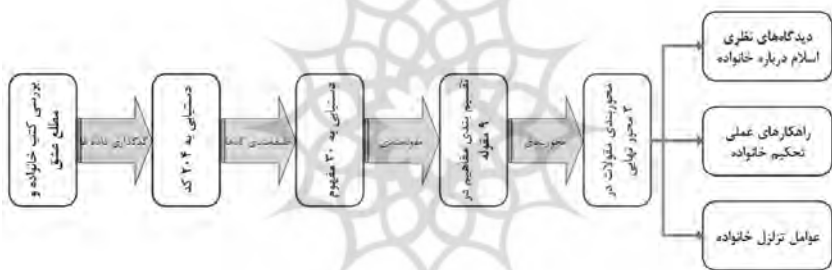
به طور اساسی تقلیل متن به اعداد در تکنیک تحلیل محتوای کمی، به دلیل از دست دادن اطلاعات ترکیبی و معنا، اغلب مورد انتقاد قرار گرفته است؛ بنابراین تحلیل محتوای کیفی را می توان روش تحقیقی برای تفسیر محتوایی داده های متنی از طریق فرایندهای طبقه بندی نظام مند، کدبندی و زمینه سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده دانست. توانایی این روش برای تفسیر معانی پنهان، موجب شده است که محققان، تحلیل محتوای کیفی را به منزله ی روشی انعطاف پذیر، به ویژه برای داده های متنی در نظر بگیرند.

در این پژوهش، کل متن کتاب های «خانواده» و «مطلع عشق» که شامل بیانات رهبر معظم انقلاب در حوزه مسائل خانوادگی است به عنوان جامعه مورد بررسی،

انتخاب شد. مطالب گردآوری شده در این دو کتاب ماحصل کار روی صدها سخنرانی رهبر انقلاب در جلسات خطبه خوانی عقد، نشست اندیشه‌های راهبردی با موضوع زن و خانواده، دیدار با مداحان در سالروز میلاد حضرت زهرا سلام‌الله‌علیها و جلسات با بانوان نخبه است و تمامی نکات اصلی مورد نظر رهبری در حوزه خانواده، در این کتاب‌ها جمع‌آوری شده است. متن این کتاب‌ها به صورت تمام‌شماری مورد تحلیل و کدگذاری قرار گرفت.

برای تحلیل داده‌ها در این روش از دو سطح کدگذاری باز و محوری استفاده می‌شود. با بررسی دقیق و خط به خط مطالب این کتاب‌ها، در مرحله اول ۲۰۴ کد شناسایی شد که در قدم بعدی این کدها در ۳۰ مفهوم اصلی دسته‌بندی گردید. طی فرآیند تقلیل داده‌ها این ۳۰ مفهوم در ۹ مقوله و نهایتاً در ۳ محور اصلی شامل «دیدگاه‌های نظری اسلام درباره خانواده»، «راهکارهای عملی تحکیم خانواده» و «عوامل تزلزل خانواده» طبقه‌بندی شده است. این فرآیند منجر به استخراج مضامین اصلی پیرامون ویژگی‌های خانواده تراز اسلامی و طراحی الگوی آن از دیدگاه مقام معظم رهبری گردید.

نمودار ۳- روند تحلیل و کدگذاری داده‌ها

۴- یافته‌های پژوهش

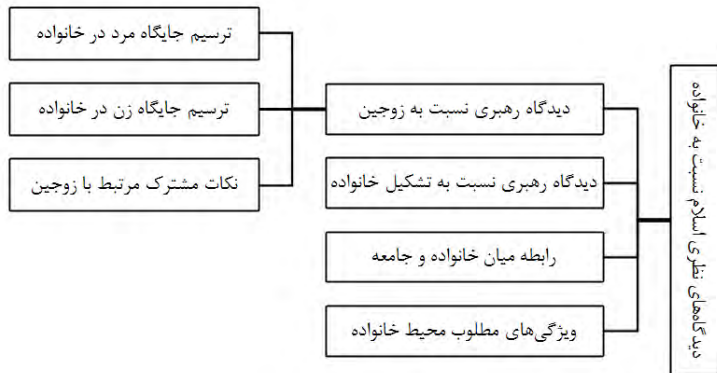
توصیه‌های رهبر انقلاب درباره خانواده اسلامی را می‌توان در سه صورت کلی دسته‌بندی کرد. بخشی از این آموزه‌ها به «دیدگاه‌های نظری» ایشان، در مورد خانواده اسلامی می‌پردازد. در بخش دیگر به «راهکارهای عملی تحکیم خانواده» از منظر رهبری می‌پردازد و در نهایت با «عوامل تزلزل خانواده» از دیدگاه ایشان بیان شده است.

۴-۱- دیدگاه‌های نظری رهبر انقلاب درباره خانواده اسلامی

در بخش نخست، از این تقسیم‌بندی با دیدگاه‌هایی مواجه می‌شویم که بیشتر جنبه نظری دارند؛ اما وجود چنین دیدگاه‌هایی در افراد باعث عملی شدن رفتارهای متناظر می‌شود و تأثیر فراوانی بر سبک زندگی عینی مردمان جامعه خواهد داشت. مباحث مرتبط با این موضوع، شامل عناوین کلی «دیدگاه رهبری نسبت به

زوجین»، «دیدگاه رهبری نسبت به تشکیل خانواده»، «رابطه میان خانواده و جامعه» و «ویژگی‌های مطلوب محیط خانواده» است. این تقسیم‌بندی به‌طور شماتیک در نمودار ۴ به تصویر کشیده شده است.

نمودار ۴- دیدگاه‌های نظری اسلام نسبت به خانواده

البته در کنار این عناوین کلی، موارد دیگری قرار دارد که در تقسیم‌بندی بالا نمی‌گنجد. لذا قبل از توضیح عناوین گفته‌شده، به ذکر آن‌ها می‌پردازیم. در منظومه فکری رهبر انقلاب در خصوص خانواده به سبک زندگی اسلامی؛ تدین، محبت و اعتماد زوجین نسبت به یکدیگر، جایگاه ویژه‌ای دارد. به‌گونه‌ای که ایشان محبت را زیربنای خانواده می‌دانند. همچنین در اندیشه ایشان رمز ماندگاری خانواده، تدین معرفی می‌شود. به‌علاوه ایشان میان اعتماد و محبت در خانواده رابطه‌ای دوسویه قائل هستند و معتقدند افزایش یا کاهش یکی، تأثیر مستقیمی در دیگری می‌گذارد.

۴-۱-۱- دیدگاه رهبری نسبت به زوجین

بخش دیدگاه رهبری نسبت به زوجین، به سه زیرمجموعه دیگر تقسیم می‌شود که شامل «ترسیم جایگاه مرد در خانواده»، «ترسیم جایگاه زن در خانواده» و همچنین «نکات مشترک مرتبط با زوجین» است.

رهبر معظم انقلاب در ترسیم جایگاه مرد در خانواده، وی را مظهر اعتماد^۱، نقطه اتکا در مسائل ظاهری و سرپرست امور خانواده معرفی می‌کند.

ایشان در ترسیم جایگاه زن در خانواده، وی را مظهر زیبایی، ظرافت و حساسیت و نقطه اتکا در مسائل روحی و معنوی می‌دانند و از زن به‌عنوان عنصر اصلی تشکیل خانواده، مدیر داخلی خانه و مظهر انس، آرامش و آرایش معنوی محیط خانواده یاد می‌کنند. مقام معظم رهبری همچنین معتقدند که زنان در قیاس با مردان، پیچیدگی

۱. عباراتی که به شکل توپر در متن نوشته شده‌اند، همان عبارات کدگذاری شده اولیه هستند.

بیشتری از نظر ذهنی و عاطفی دارند و نیاز بیشتری به داشتن آرامش و تکیه‌گاه در زندگی احساس می‌کنند. ایشان معتقدند که مسئولیت‌های خانوادگی زنان اولویت بیشتری در قیاس با مسئولیت‌های بیرون از منزل آنان دارد. رهبر انقلاب اگرچه مخالفتی با ایفای نقش‌های بیرون از منزل از سوی زنان ندارند اما اصل را بر نقش‌های خانوادگی ایشان قرار داده‌اند.

در منظومه فکری رهبر انقلاب در خصوص خانواده اسلامی دیدگاه‌های نظری مشترکی نیز درباره زوجین مطرح شده است که اختصاص به هیچ‌یک از آن دو ندارد و مرد و زن را شامل می‌شود. فرعیات نداشتن هیچ‌یک از زوجین، حقوق برابر ایشان، نقش تکمیلی این دو نسبت به یکدیگر و خاصیت پوشانندگی ایشان برای هم از جمله این دیدگاه‌ها است. ایشان همچنین معتقد به وجود تفاوت طبیعی میان زن و مرد هستند. این تفاوت‌ها از منظر ایشان در نوع نگرش به همسر و در توانمندی‌های جسمی، روحی و فکری وجود دارد.

۴-۱-۲- دیدگاه رهبری نسبت به تشکیل خانواده

در اندیشه رهبر معظم انقلاب از خانواده به سبک زندگی اسلامی، ازدواج و تشکیل خانواده، نعمت و سر الهی است و ازدواج پدیده‌ای اجتناب‌ناپذیر تلقی می‌شود. ازدواج نهاد خانواده مقدس است و هدف اصلی از همسرگزینی کسب آرامش معرفی می‌شود. مقام معظم رهبری، دیدگاه‌هایی نیز در خصوص فواید تشکیل خانواده دارند. ایشان شکل‌گیری نهاد خانواده و بهره‌مندی فرد و جامعه از برکات این نهاد مقدس را یکی از مهم‌ترین ثمرات ازدواج می‌دانند. تأمین نیازهای اخلاقی و معنوی اعضای خانواده، تأمین نیاز زوج طلبی انسان و ارضای غرایز بشری به‌علاوه دلگرمی به تداوم فعالیت زندگی از جمله این فواید است که در نهایت منجر به پرورش و رشد اعضا در سه بعد روحی، رفتاری و عاطفی می‌شود. رهبر انقلاب همچنین با تأکید بر ازدواج به هنگام، صمیمیت زوجین و در نتیجه ماندگاری بیشتر خانواده را از فواید این امر مبارک معرفی می‌کنند. تولید نسل، بقای استقلال جامعه به همراه حفظ و انتقال فرهنگ و تمدن نیز از دیگر ثمرات تشکیل خانواده از منظر رهبر معظم انقلاب است که در زمره فواید اجتماعی ازدواج جای می‌گیرد.

۴-۱-۳- رابطه میان خانواده و جامعه

رهبر معظم انقلاب در باب ارتباط میان خانواده و جامعه نیز آموزه‌هایی نظری دارند. ایشان هر خانواده را به‌مثابه یک سلول از پیکره اجتماع توصیف می‌کنند. رهبری همچنین میان سلامتی و اصلاح خانواده با سلامتی و اصلاح جامعه رابطه‌ای مستقیم

قائل هستند و داعیه‌دار تأثیر مستقیم آرامش در خانواده بر بهره‌وری در کار هستند. ایشان همچنین بر لزوم محترم شمردن قرارداد خانوادگی از سوی زوجین، قانون و جامعه اصرار می‌ورزند و فراهم کردن زمینه برای ازدواج جوانان را وظیفه دولت‌ها می‌خوانند.

۴-۱-۴- ویژگی‌های مطلوب محیط خانواده

به‌منظور کارایی و اثربخشی هرچه بیشتر نهاد خانواده لازم است تا محیط حاکم بر آن دارای ویژگی‌هایی متناسب با کارکرد خانواده باشد. تنها در این صورت است که برکات خانواده برای اعضای آن و جامعه پدیدار می‌شود. این خصائص از دیدگاه رهبر انقلاب شامل حاکمیت آرامش، تدبیر و عقلانیت بر محیط کلی خانواده است. همچنین ایشان بر لزوم وجود شادی و سرزندگی در خانواده تأکید می‌کنند و آن را محلی برای تجدیدقوای اعضا می‌دانند تا بدین‌وسیله با روحیه بهتری به وظایف فردی و اجتماعی‌شان عمل کنند.

در جدول ۲ روند کدگذاری، طبقه‌بندی، مقوله‌بندی و محوربندی بخش دیدگاه‌های نظری رهبری درباره خانواده ارائه شده است.

جدول ۲- دیدگاه‌های نظری رهبری درباره خانواده

دیدگاه‌های نظری رهبری درباره خانواده		دیدگاه‌ها نسبت به زوجین	دیدگاه خانواده	دیدگاه جامعه
مظهر اعتماد، نقطه اتکا در مسائل ظاهری، سرپرست امور خانواده		تربیت جایگاه مرد در خانواده	تربیت جایگاه زن در خانواده	نکات مشترک زوجین
مظهر زیبایی، ظرافت و حساسیت، نقطه اتکا در مسائل روحی و معنوی، عنصر اصلی تشکیل خانواده، مدیر داخلی خانه، مظهر انس، آرامش و آرایش معنوی محیط خانواده، پیچیدگی بیشتری زنان از نظر ذهنی و عاطفی، نیاز بیشتر به داشتن آرامش و تکیه‌گاه در زندگی، اولویت بیشتری مسئولیت‌های خانوادگی زنان در قیاس با مسئولیت‌های بیرون از منزل ایشان				
فرعیت نداشتن هیچ‌یک از زوجین، حقوق برابر ایشان، نقش تکمیلی این دو نسبت به یکدیگر، خاصیت پوشانندگی ایشان برای هم وجود تفاوت طبیعی میان زن و مرد، این تفاوت در نوع نگرش به همسر و در توانمندی‌های جسمی، روحی و فکری				
تشکیل خانواده؛ نعمت و سر الهی و پدیده‌ای اجتناب‌ناپذیر، تقدس ازدواج و نهاد خانواده، کسب آرامش؛ هدف اصلی ازدواج		تشکیل خانواده		
فواید فردی ازدواج: شکل‌گیری نهاد خانواده، تأمین نیازهای اخلاقی و معنوی اعضا و تأمین نیاز زوج طلبی انسان، ارضای غرایز بشری، دلگرمی به تداوم فعالیت زندگی، پرورش و رشد اعضا در سه بعد روحی، رفتاری و عاطفی				
فواید اجتماعی ازدواج: تولید نسل، بقای استقلال جامعه، حفظ و انتقال فرهنگ و تمدن				
فواید ازدواج به هنگام: صمیمیت زوجین و ماندگاری بیشتر خانواده در اثر ازدواج به هنگام				

هر خانواده به‌مثابه یک سلول از پیکره اجتماع، رابطه مستقیم میان سلامتی و اصلاح خانواده با سلامتی و اصلاح جامعه، تأثیر مستقیم آرامش در خانواده بر بهره‌وری در کار، لزوم محترم شمردن قرارداد خانوادگی از سوی زوجین، قانون و جامعه، فراهم کردن زمینه برای ازدواج جوانان؛ وظیفه دولت‌ها	رابطه میان خانواده و جامعه	دیدگاه‌های نظری رهبری درباره خانواده
حاکمیت آرامش، تدبیر و عقلانیت بر محیط خانواده، لزوم وجود شادی و سرزندگی در خانواده، محلی برای تجدیدقوای اعضا	ویژگی‌های محیط خانواده	
محبت؛ زیربنای خانواده، تدین؛ رمز ماندگاری خانواده تدین، رابطه دوسویه میان اعتماد و محبت در خانواده	دیگر دیدگاه‌ها	

۴-۲- راهکارهای عملی تحکیم خانواده

رهبر انقلاب در کنار ارائه دیدگاه‌های نظری در خصوص خانواده، راهکارهایی عملی را برای حفظ و تحکیم این نهاد مقدس ارائه نموده‌اند. این راهکارها در یک تقسیم‌بندی بسیار کلی به سه موضوع «تشکیل خانواده»، «اقتصاد خانواده» و «وظایف اعضای خانواده» اختصاص دارد؛ که هر یک شامل چندین زیرمجموعه است. در نمودار ۵ با مقولات کلی این راهکارها آشنا می‌شویم.

۴-۲-۱- تشکیل خانواده

این بخش از رهنمودهای رهبر معظم انقلاب به دو زیرمجموعه مهم «ملاک‌های انتخاب همسر» و «ویژگی‌های جشن ازدواج اسلامی» تقسیم می‌شود. ایشان همچنین در خصوص تشکیل خانواده، راهکارهای عملیاتی دیگری ارائه کرده‌اند که در دو مقوله بالا نمی‌گنجد و در ادامه به صورت جداگانه مطرح می‌شوند.

امام خامنه‌ای (مدظله العالی) مجرد زیستن را نكوهش کرده و جوانان مجرد را به

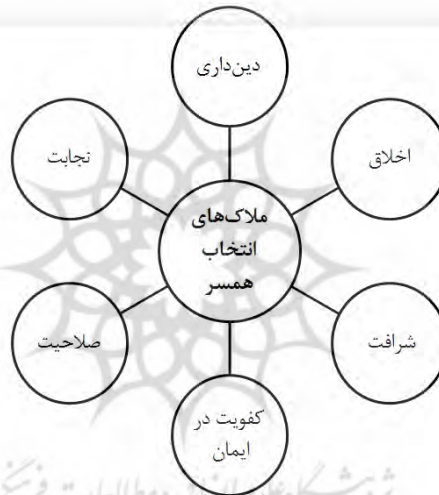

تشکیل خانواده تشویق نموده‌اند. ایشان همچنین زمان مناسب برای ازدواج را هنگام احساس نیاز به همسر معرفی نموده و از کسب عفاف و تقوا به‌عنوان انگیزه این امر مقدس یاد کرده‌اند. در رهنمودهای ایشان، ازدواجی مورد پسند است که اختیاری صورت بگیرد و به اجبار دیگران نباشد.

ملاک‌های انتخاب همسر

رهبر انقلاب با برشمردن ملاک‌هایی برای انتخاب همسر سعی کرده‌اند رهنمودهای مفیدی برای جوانان جامعه اسلامی ارائه نمایند. دین‌داری، نجابت، صلاحیت، اخلاق، شرافت و کفویت در ایمان مواردی است که در کلام ایشان در خصوص معیارهای انتخاب همسر دیده می‌شود. ملاحظه می‌شود که این ملاک‌ها که در نمودار ۶ به تصویر کشیده شده‌اند، همگی از جنس اخلاق و ایمان هستند و به مسائل مادی ارتباطی ندارند.

نمودار ۶- ملاک‌های انتخاب همسر

ویژگی‌های جشن ازدواج اسلامی

رهبر معظم انقلاب در این باره چارچوب راهنمایی را مشخص کرده و نوع اجرای آن را به اختیار زوجین و خانواده‌ها واگذار کرده‌اند که رعایت سادگی و اسراف نکردن، به همراه مراعات وضع مالی دیگران از آن جمله است. گاه خانواده‌ها با صرف هزینه‌های فراوانی اقدام به برگزاری جشن عروسی می‌کنند؛ با این توجیه که هزینه کردن مال حلال ایرادی ندارد. غافل از اینکه چنین رفتاری، عاملی است برای منصرف کردن فقرا از ازدواج.

وجود شادی و نشاط در جشن ازدواج در عین رعایت مرزهای شرعی به‌علاوه انجام اعمال عبادی در شب عروسی از دیگر توصیه‌های ایشان در خصوص جشن ازدواج است.

امام خامنه ای (مدظله العالی) به مسلمین توصیه کرده‌اند که سادگی را در همه مراحل زندگی رعایت کنند و در این زمینه بیشتر بر رعایت سادگی در برهه ابتدایی زندگی مشترک تأکید داشته‌اند. همچنین از آنان خواسته‌اند تا به شکلی افسارگسیخته وارد مسائل مالی نشوند و به میزان کفایت، راحتی و زندگی بدون نیاز به دیگران در این امور توقف کنند و در حد عامه مردم جامعه زندگی کنند.

پرهیز از ورود مسائل مادی به ازدواج، دوری از خرج تراشی‌های کاذب و دوری از چشم و هم‌چشمی کردن در مادیات نیز در زمره اندازهای ایشان در موضوع اقتصاد خانواده است. همچنین به مسلمین توصیه شده که از تجملات حذر کنند و در مسائل اقتصادی تشکیل خانواده بر خداوند توکل کنند و باعث قوت هرچه بیشتر مسائل معنوی ازدواج نسبت به مسائل مادی آن شوند.

رهبر انقلاب همچنین از مسلمین خواسته‌اند که مهریه‌هایی سبک تعیین نمایند. در خصوص جهیزیه نیز آن را به مقدار شروع یک زندگی و به قدر وسع و توان والدین تهیه کنند. به علاوه از زوجین درخواست کرده‌اند که از والدین خود جهیزیه‌ای ساده طلب نمایند و وضعیت مادی آنان را در ازدواج در نظر بگیرند.

۴-۲-۳- وظایف اعضای خانواده

این بخش شامل دو زیرمجموعه «وظایف زوجین» و «وظایف والدین» می‌شود. وظایف زوجین در خانواده را به دو بخش «وظایف اختصاصی زوجین» و «وظایف مشترک زوجین» تقسیم کرده‌ایم که هر یک دارای زیرمجموعه‌هایی است. نمودار ۷ وظایف اعضای خانواده را به صورت شماتیک نشان می‌دهد.

نمودار ۷- وظایف اعضای خانواده

وظایف زوجین

وظایف اختصاصی زوجین:

وظایف مرد در خانواده: رهبر معظم انقلاب در توضیح مسئولیت‌های اختصاصی مرد

در خانواده معتقدند که مرد نباید خود را صاحب‌اختیار مطلق زن بداند؛ از فعالیت اجتماعی همسرش در حد اقتضای وضع زندگی خانوادگی ممانعت نکند؛ از وارد کردن مشکلات خارج از خانواده به داخل خانواده بپرهیزد و میان کار و زندگی خانوادگی‌اش تعادل برقرار کند. همچنین ساعاتی را به اعضای خانواده اختصاص دهد و از حال همسرش غافل نباشد. از دیگر مسئولیت‌های مرد در خانواده می‌توان به تأمین معاش اعضا، تعامل با آنان و رفاقت و صمیمیت با فرزندان در کنار ارشاد آنان اشاره کرد. امام خامنه‌ای (مدظله العالی) همچنین معتقدند مردان باید کار زنان در خانه را تکریم کنند و از زحمات ایشان تشکر کنند.

وظایف زن در خانواده: وظایف زنان در خانواده برگرفته از بیانات رهبر معظم انقلاب به دوزیر مجموعه «نگرش‌های مطلوب» و «وظایف عملی» تقسیم می‌شوند. بی‌اعتنایی به ذخارف دنیوی، امیدواری به اجر الهی در قبال حسن‌التبعل و دانستن قدر همسر مؤمن و انقلابی از جمله توصیه‌های رهبری به بانوان متأهل است؛ که در تقسیم‌بندی ما در زمره نگرش‌های مطلوب بانوان قرار می‌گیرند.

در بخش وظایف عملی بانوان نیز با توصیه‌هایی مواجه هستیم که قسمتی از آن‌ها به وظایف اجتماعی زنان مرتبط است. حضور بانوان در فعالیتهای اجتماعی با حفظ اولویت مسئولیت‌های خانوادگی از این جمله است. همچنین تشویق و حمایت عملی از فعالیت همسر و فرزندان در عرصه اجتماع مهم‌ترین کار بانوان خوانده شده و وظیفه همسران مسئولین در قبال حفظ آبروی شوهر و انقلاب سنگین توصیف شده است.

مدیریت فضای خانواده و روحیات اعضا نیز از دیگر وظایف بانوان در خانواده در منظومه فکری رهبر انقلاب است. ایشان معتقدند زنان باید در جهت فراهم کردن آرامش و آسودگی همسر در خانه تلاش کنند؛ از چشم و هم‌چشمی و تجمل‌گرایی بپرهیزند و در مال و اسرار و ناموس امانت‌دار خوبی باشند. توصیه به فرزند آوری و توجه به تغذیه ایشان با شیر مادر از دیگر رهنمودهای معظم‌له به بانوان متأهل است. **وظایف مشترک زوجین:** بیانات مقام معظم رهبری در خصوص وظایف مشترک زوجین را نیز می‌توان به دو بخش «نگرش‌های مطلوب» و «وظایف عملی» ایشان تقسیم کرد.

نگرش‌های مطلوب زوجین: زوجین برای زندگی بهتر و ایفای هر چه بهتر نقش‌هایشان باید نگرش‌هایی را در ذهن خود بپرورند. وجود این دیدگاه‌ها به ذهن و رفتار زوجین جهت می‌دهد و زمینه را برای تحکیم خانواده فراهم می‌کند. توجه به بزرگی نعمت ازدواج، داشتن احساس وظیفه در خانواده، شریک دانستن همسر در سرنوشت خویش

و احترام قلبی به وی از جمله نگرش‌هایی است که به اعتقاد رهبر معظم انقلاب باید در ذهن زوجین وجود داشته باشد. مذمومیت ایده‌آل‌گرایی و در نظر گرفتن توأمان مسئولیت‌ها در کنار نعمت‌های خانواده نیز از دیگر رهنمودهای رهبری در این باره است. وظایف عملی زوجین: رهبر معظم انقلاب در توضیح وظایف عملی و مشترک میان زوجین، مهم‌ترین وظیفه همسران را حفظ پیوند خانواده معرفی می‌کنند. ایشان همچنین از رعایت مصالح اعضای خانواده و افزایش تولیدمثل به‌عنوان دو وظیفه دیگر زوجین نام می‌برند. در نمودار ۸ سایر مسئولیت‌های همسران در قبال یکدیگر از منظر مقام معظم رهبری به تصویر کشیده شده است که هر یک دارای زیرمجموعه‌هایی است.

نمودار ۸- وظایف عملی زوجین

وظایف اخلاقی و رفتاری: برخی از مسئولیت‌های اصلی زوجین در قبال یکدیگر، ذیل مقوله «وظایف اخلاقی و رفتاری» ایشان قرار می‌گیرد. رهنمودهای رهبر انقلاب در این باره به سه زیرمجموعه «ویژگی‌های اخلاقی مورد نیاز زوجین»، تأکید بر «رعایت اصل همکاری و همیاری» و «رفتار مطلوب زوجین در مواجهه با مشکلات» تقسیم می‌شود.

ویژگی‌های اخلاقی مورد نیاز زوجین: ایشان با نام بردن از ویژگی‌هایی چون مهربانی، وفاداری، صداقت و عیب‌پوشی به بخشی از خصائص اخلاقی مورد نیاز زوجین اشاره می‌کنند. امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) همچنین از خوش‌اخلاقی، تواضع و پرهیز از فخرفروشی، از خودگذشتگی و امانت‌داری از اسرار اعضا نام می‌برند و این ویژگی‌های اخلاقی را برای زوجین، لازم می‌شمارند.

رعایت اصل همکاری و همیاری: یکی از مهم‌ترین خصائص و مسئولیت‌های زوجین

در قبال یکدیگر، از دید رهبر معظم انقلاب، همکاری در امور زندگی است که با تقسیم کار در وظایف مشترک و همراهی با همسر، تحقق می‌یابد. همچنین ایشان به دلیل وجود فطریات و ویژگی‌های ذاتی و متفاوت زن و مرد به آن‌ها توصیه کرده که از جابه‌جایی وظایف اختصاصی پرهیزند و از ایفای این نقش‌ها شانه خالی نکنند.

رفتار مطلوب زوجین در مواجهه با مشکلات: رهبر معظم انقلاب همچنین در خصوص نحوه مطلوب مواجه شدن زوجین با مشکلات زندگی نیز رهنمودهایی دارند. پیشگیری از وقوع مشکلات و نادیده گرفتن گره‌های کوچک و بی‌اهمیت زندگی دو راه اساسی برای جلوگیری از به وجود آمدن سختی‌های بزرگ است. در صورت وقوع مشکل نیز به همسران توصیه کرده‌اند که برای برطرف نمودن غم‌های همسرشان تلاش کنند. همچنین به وی روحیه بخشند و سعی کنند کمبودها را تحمل نمایند. به توصیه معظم‌له، زوجین باید در صورت دیدن عیوبی در خانواده سعی کنند تا عیوب قابل‌رفع را برطرف نموده و در برابر عیوب غیرقابل‌رفع سازگاری پیشه کنند.

وظایف معنوی: در سبک زندگی اسلامی از منظر رهبر معظم انقلاب، بندگی وجه مشترک زوجین و هدف زندگی تعریف می‌شود؛ بدین ترتیب زندگی همسران جهت مشخص و هماهنگی به خود می‌گیرد و موجب هم‌افزایی در تلاش‌های آن دو می‌شود. در همین راستا متأهلان موظف‌اند تا برای در راه خدا نگاه‌داشتن اعضای خانواده تلاش کنند و این کار را مدبرانه و همراه با منطق صحیح انجام دهند. همچنین رعایت اخلاق طبیعیانه و بیان خوب می‌تواند نقش به‌سزایی در انجام این وظیفه ایفا کند.

از دیگر مسئولیت‌های معنوی زوجین در برابر یکدیگر رقابت برای برتری در تقوا است. به شکلی که خانواده به محلی برای مسابقه معنوی تبدیل شود و زوجین از یکدیگر در این زمینه سبقت بگیرند. شکر نعمت ازدواج نیز یکی دیگر از این وظایف است؛ که باید در سه بعد زبانی، قلبی و عملی صورت پذیرد.

وظایف عاطفی: این دسته از مسئولیت‌های همسران رانیز می‌توان در سه زیرمجموعه «حفظ علاقه در خانواده»، «تأمین غرایز جنسی» و «درک ضرورت‌ها و حساسیت‌های همسر» دسته‌بندی کرد.

حفظ علاقه در خانواده: امام خامنه‌ای (مدظله العالی) با تأکید بر از بین رفتن علاقه میان همسران در صورت حفظ نکردن آن، معتقدند تداوم علاقه در خانواده به صیانت و حفاظت نیاز دارد که به‌وسیله جلب اعتماد همسر و محبت‌ورزی ممکن می‌شود. در زمینه محبت‌ورزی، ایشان معتقدند که زوجین باید نسبت به یکدیگر محبت صادقانه داشته باشند و این محبت‌ورزی از روی ریا و تظاهر نباشد. همچنین محبت مورد اشاره ایشان حداکثری و متقابل است و برای حفظ و تداوم آن باید دو عنصر تلاش و ابتکار

دخیل باشند زوجین حتماً به یکدیگر ابراز محبت کنند. از نظر رهبری در صورت رعایت این نکات، ثمرات دل‌نشینی برای خانواده به دست می‌آید که آسان شدن تحمل و رفع سختی‌ها، پایداری خانواده و جلب اعتماد همسر از جمله این نتایج است.

تأمین غرایز جنسی: یکی دیگر از وظایف زوجین در جهت ایفای نقش عاطفی‌شان در خانواده تأمین غرایز جنسی است. به توصیه رهبر انقلاب زوجین باید از معاشرت‌های غیرشرعی بپرهیزند و برای همسرشان خود را بیارایند. همچنین لزوم تأمین این غرایز از راه‌های چشم و زبان و دل از جمله نکاتی است که در بیانات رهبری در این باره وجود دارد. **درک ضرورت‌ها و حساسیت‌های همسر:** امام خامنه‌ای (مدظله العالی) علاوه بر موارد گفته‌شده، وظایف عاطفی دیگری را بر دوش زوجین نهاده است که در اینجا تحت عنوان «درک ضرورت‌ها و حساسیت‌های همسر» آورده شده است. درک ضرورت‌ها و احساسات همسر، تحریک نکردن حس حسادت و سوءظن وی و همچنین توجه به حساسیت‌های همسر از جمله این موارد است.

وظایف ویژه در قبال فرزندان: مقام معظم رهبری از نقش زوجین در برابر فرزندان غافل نبوده و از لزوم احساس مسئولیت والدین در قبال فرزندان‌شان و همچنین به لزوم پرورش مادی و معنوی فرزندان، اشاره فرموده‌اند.

وظایف والدین زوجین: رهبر معظم انقلاب در آموزه‌های خود به‌منظور تحکیم نهاد خانواده، علاوه بر توجه به مسئولیت‌های زوجین، بر نقش و وظایف والدین ایشان تأکید کرده‌اند و از تأثیر دیگران بر زندگی همسران غافل نبوده‌اند. ایشان معتقدند که والدین باید به افزایش محبت میان زوجین کمک کنند. همچنین آن دو را هدایت کرده و از دخالت در زندگی ایشان بپرهیزند.

در جدول ۳ روند کدگذاری، طبقه‌بندی، مقوله‌بندی و محوربندی بخش راهکارهای عملی تحکیم خانواده ارائه شده است.

جدول ۳- راهکارهای عملی تحکیم خانواده

راهکارهای عملی تحکیم خانواده		تشکیل خانواده	ملاک‌های انتخاب همسر
دین‌داری، نجابت، صلاحیت، اخلاق، شرافت و کفویت در ایمان			
رعایت سادگی و اسراف نکردن، مراعات وضع مالی دیگران، شادی و نشاط، رعایت مرزهای شرعی، انجام اعمال عبادی در شب عروسی			ویژگی‌های چنین ازواج اسلامی

اقتصاد خانواده		راهنماهای عملی تحکیم خانواده	
رعایت بر سادگی به‌ویژه در آغاز زندگی مشترک، توقف در امور مالی به میزان کفایت، راحتی و بدون نیاز به دیگران، زندگی در حد دامه مردم جامعه، پرهیز از ورود مسائل مادی به ازدواج، دوری از خرج‌تراشی‌های کاذب، دوری از چشم و هم‌چشمی کردن در مادیات، پرهیز از تجملات، توکل بر خدا در اقتصاد خانواده، قوت هرچه بیشتر مسائل معنوی ازدواج نسبت به مسائل مادی آن، تعیین مهریه‌های سبک، تهیه جهیزیه به مقدار شروع یک زندگی و به‌قدر وسع و توان والدین، طلب جهیزیه ساده از والدین، رعایت وضع مادی ایشان در این زمینه		وظایف اعضا	
مرد	مسئولیت‌های اختصاصی	وظایف زوجین	
		نگرش‌های مطلوب	
خود را صاحب‌اختیار مطلق زن نداند، عدم ممانعت از فعالیت اجتماعی همسر در حد اقتضای وضع زندگی خانوادگی، پرهیز از ورود مشکلات خارج از خانواده به داخل آن، برقراری تعادل میان کار و زندگی خانوادگی، اختصاص دادن اوقاتی به خانواده، عدم غفلت از حال همسر، تأمین معاش اعضا، تعامل با آنان و رفاقت و صمیمیت با فرزندان در کنار ارشاد آنان، تکریم کار زنان در خانه و تشکر از زحمات ایشان		مطلب‌های مشترک	
بی‌اعتنایی به ذخارف دنیوی، امیدواری به اجر الهی در قبال حسن‌التبعل، دانستن قدر همسر مؤمن و انقلابی، حضور در فعالیت‌های اجتماعی با حفظ اولویت مسئولیت‌های خانوادگی، تشویق و حمایت عملی از فعالیت همسر و فرزندان در عرصه اجتماع به‌عنوان مهم‌ترین کار بانوان، وظیفه سنگین همسران مسئولین در قبال حفظ آبروی شوهر و انقلاب، مدیریت فضای خانواده و روحیات اعضا، فراهم کردن آرامش و آسودگی همسر در خانه، پرهیز از چشم‌وهم‌چشمی و تجمل‌گرایی، امانت‌داری در مال، اسرار و ناموس، فرزندآوری و توجه به تغذیه فرزندان با شیر مادر		وظایف عملی	
توجه به بزرگی نعمت ازدواج، داشتن احساس وظیفه در خانواده، شریک دانستن همسر در سرنوشت خویش، احترام قلبی به وی، مذمومیت ایده‌آل‌گرایی و در نظر گرفتن توأمان مسئولیت‌ها در کنار نعمت‌های خانواده		اخلاقی	
مهربانی، وفاداری، صداقت، عیب‌پوشی، خوش‌اخلاقی، تواضع، ایثار، امانت‌داری، تقسیم کار در وظایف مشترک، همراهی با همسر، پرهیز از جابه‌جایی وظایف اختصاصی و بی‌مسئولیتی در قبال این نقش‌ها، پیشگیری از وقوع مشکلات، نادیده گرفتن گره‌های کوچک و بی‌اهمیت زندگی، برطرف نمودن غم‌های همسر، روحیه بخشی به وی، برطرف نمودن عیوب قابل‌رفع و سازگاری در برابر عیوب غیرقابل‌رفع زندگی، رعایت مصالح اعضا، حفظ پیوند خانواده به‌عنوان مهم‌ترین وظیفه		معمولی	
بندگی؛ وجه مشترک زوجین، در راه خدا ننگ داشتن اعضای خانواده به شیوه‌ای مدبرانه با منطق صحیح، اخلاق طیبانه و بیان خوب، رقابت برای برتری در تقوا، شکر نعمت ازدواج در سه بعد زبانی، قلبی و عملی			

<p>جلب اعتماد همسر، محبت‌ورزی صادقانه، حداکثری و متقابل، کمک گرفتن از تلاش و ابتکار در این باره، ابراز محبت نتایج محبت‌ورزی: آسان شدن تحمل و رفع سختی‌ها، پایداری خانواده و جلب اعتماد همسر</p> <p>پرهیز از معاشرت‌های غیرشرعی، آراستگی، تأمین گرایز جنسی از راه‌های چشم و زبان و دل، درک ضرورت‌ها و احساسات همسر، تحریک نکردن حس حسادت و سوءظن وی و همچنین توجه به حساسیت‌های همسر</p>	عاطفی	<p>افزایش تولیدمثل، احساس مسئولیت در قبال فرزندان، پرورش مادی و معنوی ایشان</p>	<p>وظایف والدین زوجین</p>
	عاطفی		
<p>کمک به افزایش محبت میان زوجین، هدایت ایشان، پرهیز از دخالت در زندگی ایشان</p>			<p>وظایف والدین زوجین</p>

۴-۳- عوامل تزلزل خانواده

امام خامنه‌ای (مدظله العالی) علاوه بر ارائه دیدگاه‌های نظری خود درباره خانواده و ارائه راهکارهای عملی تحکیم آن، به ذکر عوامل تزلزل این نهاد مقدس پرداخته‌اند که در دو بخش «موانع تشکیل خانواده» و «عوامل تزلزل خانواده پس از تشکیل آن» جای می‌گیرند. شمای کلی آموزه‌های ایشان در این باره در نمودار ۹ قابل مشاهده است.

نمودار ۹- عوامل تزلزل خانواده

۴-۳-۱- موانع تشکیل خانواده

بخشی از عوامل تزلزل نهاد حیاتی خانواده در جامعه، از نظر رهبر انقلاب، ناشی از شکل نگرفتن آن است. در حقیقت اگر خانواده تشکیل نشود مهم‌ترین گام برای انهدامش برداشته شده و جامعه از برکات و فواید آن محروم می‌ماند. این موانع در بیانات

رهبری به دو دسته مسئولیت‌گریزی جوانان و تشریفات بیجا تقسیم می‌شود. زیر مقوله تشریفات بیجا نیز به سه بخش مهریه، جهیزیه و جشن ازدواج تقسیم شده است. نکته جالب در بیانات رهبری در این باره این است که مانع نخست برای تشکیل خانواده به خود جوانان و مانع دوم به عوامل نامطلوب فرهنگی جامعه مرتبط است که متأسفانه به جوانان تحمیل می‌شود و جوانان نقش کمی در ایجاد آن دارند.

۴-۳-۲- عوامل تزلزل خانواده پس از تشکیل آن

همان‌گونه که شکل بالا نشان می‌دهد این عوامل به دو دسته «آسیب‌های درون خانوادگی» و «آسیب‌های برون خانوادگی» تقسیم می‌شوند.

آسیب‌های درون خانوادگی: رهبر معظم انقلاب در توصیف آنچه از درون خانواده می‌تواند باعث تزلزل این نهاد حیاتی شود به مواردی چون زورگویی، توقعات و تقیدات بیجا، بی‌محبتی به همسر، خرج تراشی‌های مضر، بگومگوهای زائد و ایرادگیری‌ها و دلخوری‌های بی‌مورد اشاره می‌کنند که اختصاص به زن یا مرد ندارند و ممکن است از سوی هر دو سر بزند.

آسیب‌های برون خانوادگی: عوامل مضر برای خانواده صرفاً در درون آن نیست و از منظر امام خامنه‌ای (مدظله العالی) برخی عوامل از بیرون این نهاد مقدس باعث تضعیف و تزلزل خانواده می‌شود. ایشان در همین زمینه به دخالت دیگران در زندگی زوجین اشاره می‌کنند. از بین رفتن حجاب در جامعه و به‌طور کلی آزادی جنسی موارد دیگری است که در بیانات رهبری دیده می‌شود و از عوامل مضر برای خانواده پس از تشکیل آن به حساب می‌آید.

در جدول ۴ روند کدگذاری، طبقه‌بندی، مقوله‌بندی و محوربندی بخش راهکارهای عملی تحکیم خانواده ارائه شده است.

جدول ۴- عوامل تزلزل خانواده

عوامل تزلزل خانواده		موانع تشکیل خانواده
دخالت دیگران در زندگی زوجین، از بین رفتن حجاب در جامعه و آزادی جنسی	آسیب‌های برون خانوادگی	مستولیت‌گریزی جوانان و تشریفات بیجا در سه بخش مهریه، جهیزیه و جشن ازدواج
بگومگوهای زائد، ایرادگیری‌ها و دلخوری‌های بی‌مورد	آسیب‌های درون خانوادگی	

۵- بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۵-۱- بحث

از جمله مزیت‌های مقاله حاضر نسبت به پژوهش‌های گذشته، جامعیت یافته‌ها در عین پرداختن به جزئیات است. به طوری که یافته‌های این پژوهش از دیدگاه‌های نظری اسلام در موضوع خانواده تا توصیف دقیق و تفکیک شده وظایف اعضای خانواده را در برمی‌گیرد؛ در حالی که اکثر قریب به اتفاق پژوهش‌های پیشین در موضوع خانواده، تنها به یکی از دو موضوع دیدگاه‌های نظری و یا راهکارهای عملی اسلام در باب خانواده پرداخته‌اند.

همچنین غالب پژوهش‌های پیشین، خانواده را محدود به رفتار عملی میان زوجین، آن‌هم در شرایط پس از ازدواج فرض کرده‌اند و درباره دیگر مسائل مهم این نهاد کلیدی، یافته قابل‌اعتنایی ارائه نکرده‌اند. مسائل مهمی چون توصیه‌های اسلام درباره وظایف والدین زوجین، اقتصاد خانواده، موارد مرتبط با تشکیل خانواده، همچون ویژگی‌های جشن ازدواج اسلامی و ملاک‌های انتخاب همسر، ویژگی‌های محیط مطلوب حاکم بر خانواده، موانع تشکیل خانواده و آسیب‌های خانواده در پژوهش‌های گذشته مسکوت مانده‌اند و پژوهش حاضر با پرداختن به موارد مذکور، افق گسترده‌تری از مبانی خانواده تراز اسلامی را پیش روی مخاطبان قرار داده است.

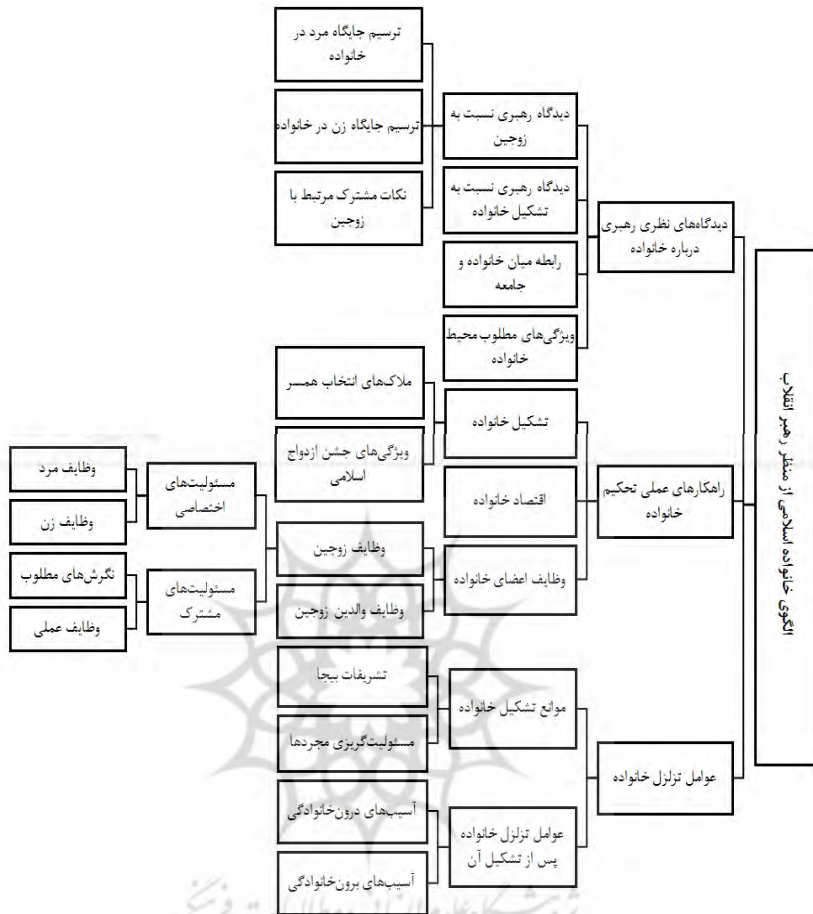
به‌علاوه پژوهش‌های پیشین، غالباً خانواده را از منظر آیات و روایات بررسی کرده‌اند و کمتر نظریات علمای مسلمان در موضوع خانواده بررسی شده است. این تغییر زاویه نگرش نسبت به موضوع، باعث جلوگیری از پرداختن به موارد بعضاً شاذ و غیر معتبر موجود در متون منتسب به دین می‌شود و جمع‌بندی جامع و قابل‌اتکایی از موضوع خانواده از منظر حقایق اسلامی را ارائه می‌نماید.

از میان علمای اسلامی، بررسی آرا و نظرات رهبر معظم انقلاب، به دلیل حضور چندین و چندساله در مسئولیت‌های کلیدی؛ چون ریاست جمهوری و ولایت فقیه، دید راهبردی‌تری از نهاد خانواده را ارائه می‌کند که این مقاله با همین هدف از این زاویه نگرش به موضوع پرداخته است. چنین نگاهی به موضوع خانواده، از منظری علمی و روش‌مند تقریباً بی‌سابقه است.

۵-۲- نتیجه‌گیری

مدل‌نهایی خانواده اسلامی استخراج شده از بیانات رهبر معظم انقلاب رami توان به‌طور کلی به سه بخش «دیدگاه‌های نظری رهبری درباره خانواده»، «راهکارهای عملی تحکیم خانواده» و «وظایف اعضای خانواده» تقسیم کرد. هر یک از این سه مقوله کلی، شامل

نمودار ۱۰- الگوی خانواده تراز اسلامی از منظر رهبر انقلاب

بررسی بیانات رهبری در موضوع خانواده به ما نشان می‌دهد که راهکارهای عملی تحکیم خانواده از منظر ایشان، بیشترین حجم مطالب را به خود اختصاص داده است. همچنین ایشان صرفاً به تشکیل خانواده توجه نکرده‌اند؛ بلکه برای تحفیظ و تحکیم آن نیز راهکارهایی اندیشیده‌اند. از آن گذشته، رهبر انقلاب برای مشکلات پیش‌آمده پس از تشکیل خانواده نیز راهکارهایی دارند که نشان از اهمیت موضوع تحکیم خانواده در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله العالی) است.

در ارزیابی نگاه رهبری به امر تشکیل خانواده و ازدواج، باید گفت که ایشان تمرکز ویژه‌ای بر امر تشکیل خانواده دارند؛ به گونه‌ای که این امر، در هر سه وجه الگوی ارائه‌شده،

بخشی را به خود اختصاص داده است. همچنین کمک به تشکیل و تحکیم خانواده از منظر رهبر معظم انقلاب، وظیفه‌ای همگانی است که بر دوش تمامی مسلمین قرار دارد. توصیه به فراهم کردن زمینه ازدواج برای جوانان، از سوی دولت‌ها نیز در همین راستا ارزیابی می‌شود.

از سوی دیگر، رهبر معظم انقلاب به نهاد خانواده و ازدواج، تقدس ویژه‌ای بخشیده‌اند و طلاق و جدایی را مکروه دانسته‌اند و برای آن قبح عرفی و معنوی ایجاد کرده‌اند. در منظومه فکری ایشان، ازدواج، امری مقدس و پدیده‌ای اجتناب‌ناپذیر معرفی شده است تا بدین وسیله به تشکیل هرچه بیشتر خانواده کمک شود و همچنین با سوءاستفاده جنسی از بانوان مقابله شود.

نکته قابل توجه دیگر در این زمینه، تمرکز رهبر انقلاب بر دو حوزه ایمان و اخلاق در خصوص ملاک‌های لازم برای انتخاب همسر است که نشان‌دهنده اهمیت خصائص ایمانی و اخلاقی زوجین برای کسب موفقیت در زندگی مشترک به سبک زندگی اسلامی است.

امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در بررسی دو مقوله خانواده و جامعه، معتقد به رابطه دوسویه و مستقیم میان این دو هستند. از منظر ایشان، هرچقدر خانواده مستحکم‌تر باشد جامعه‌ای سالم‌تر، با استقلال فرهنگی و بهره‌وری اقتصادی بیشتری خواهیم داشت و هرچقدر جامعه، اسلامی‌تر باشد، خانواده مستحکم‌تر خواهد بود. رهبری همچنین میان آزادی جنسی و فروپاشی خانواده، رابطه‌ای مستقیم قائل هستند.

نکته قابل توجه دیگر در اندیشه رهبری، تعیین وظایف اجتماعی برای اعضای خانواده است. در حقیقت ایشان، خانواده را یک مجموعه بسته و بدون ارتباط با محیط اجتماع نمی‌دانند؛ لذا برای آن کارکردهای اجتماعی فراوانی قائل هستند. این دیدگاه ویژه، در بیانات ایشان درباره وظایف بانوان به خوبی متبلور شده است. برخلاف برداشت‌های سنتی از خانواده اسلامی، در اندیشه رهبری، زن محدود به فضای خانه نیست و به حضور در فعالیت‌های اجتماعی تشویق شده است. در این دیدگاه، بانوان همچنین از طریق انجام وظایف خانوادگی‌شان تأثیرات عمیق و فراوانی را بر اجتماع می‌گذارند. گفتنی است که بررسی آرای رهبری، تأکید ویژه ایشان بر بعد دوم را نشان می‌دهد.

در ارزیابی نگاه رهبر معظم انقلاب به نظر می‌رسد که پرداختن به اقتصاد در خانواده اسلامی، صرفاً جنبه ابزاری دارد و به هیچ‌وجه هدف محسوب نمی‌شود. به بیان دیگر، رفع نیازهای اقتصادی خانواده در اندیشه رهبری، طریقیست دارد و موضوعیتی پیدا نمی‌کند. پرداختن به اقتصاد خانواده، برای نیل به آرامش است و صرفاً به جهت رفع

نیازهای اساسی مادی اعضا مطرح شده است؛ چراکه در طراحی عالم خلقت، انسان از جنس ماده است و گریزی جز کسب مادیات برای رسیدن به اهدافش ندارد. ایشان معتقدند که هر یک از مسائل مادی و معنوی باید در جایگاه اصلی و حقیقی شان تعریف شوند و تخفیف و یا تعظیم غیر حقیقی برای هیچ یک از این موارد رخ ندهد. به همین دلیل، رهبری در بیاناتشان از تشریفات گرای، تجمل و چشم‌وهم‌چشمی در خانواده منع می‌کنند و برای مصادیق آن چون مهریه، جهیزیه، جشن ازدواج اسلامی و روند زندگی مشترک پس از ازدواج، توصیه‌هایی دارند که همگی بر رعایت سادگی دلالت می‌کنند و بر قوت هر چه بیشتر مسائل معنوی ازدواج بر مادیات آن تأکید دارند.

بررسی منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله العالی) نشان می‌دهد که ایشان در حوزه تعیین وظایف برای اعضای خانواده، به داشتن برخی نگرش‌ها و دیدگاه‌ها از سوی اعضای خانواده به خصوص زوجین، اشاره داشته‌اند؛ به گونه‌ای که رهبری برای هر یک از زوجین، علاوه بر تعیین وظایفی عملی، نگرش‌هایی را در نظر گرفته‌اند که همسران موظف‌اند تفکر خود را بدان نزدیک کنند. این توجه رهبر انقلاب نشان از تأکید اولیای دین بر عملی شدن آن چیزی است که در ذهن افراد می‌گذرد و از نقش ویژه نگرش‌ها در تعیین خطوط اصلی سبک زندگی حکایت می‌کند.

وظایف محوله از سوی رهبر معظم انقلاب به زوجین، به گونه‌ای است که در اغلب موارد با خودساختگی دینی و تهذیب نفس در فرد نهادینه می‌شود. در حقیقت کسب مهارت‌های مورد نیاز برای موفقیت در زندگی خانوادگی، در گرو رعایت احکام و اخلاق اسلامی است و چیزی مضاف بر آن نیست. به گونه‌ای که با بررسی بیانات رهبری، قاطعانه می‌توان نتیجه گرفت که خودساختگی مذهبی زوجین، موفقیت و ماندگاری زندگی مشترکشان را تضمین می‌کند.

با این وجود، بررسی آرای ایشان، نشان می‌دهد که برخی ویژگی‌ها و خصائص اخلاقی، نقش ویژه‌ای در استحکام روابط میان زوجین ایفا می‌کنند. البته همان‌طور که گفته شد این ویژگی‌ها چیزی مستقل از رعایت تقوا و حفظ دیانت نیست؛ اما به‌طور مشخص چهار ویژگی محبت به همسر، توجه به معنویات، مهارت برقراری آرامش در خانواده و سازگاری و مدارا، مهم‌ترین وظایف زوجین برای تحکیم روابط خانوادگی ارزیابی می‌شود.

یکی از نکات بسیار مهم و قابل توجه در بررسی آرای رهبری، تعمیم پیوند میان دنیا و آخرت به مسائل خانوادگی است. در توضیح این نکته باید یادآور شد که بر اساس اندیشه‌های امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، دین اسلام برخلاف بسیاری از آیین‌های

معنوی نوظهور، قائل به سکولاریسم و جدایی دنیا از آخرت نیست. دنیا و آخرت در اسلام، پیوندی جدایی‌ناپذیر با یکدیگر دارند و کاملاً در هم آمیخته‌اند. با این نگاه، تشکیل خانواده و انجام وظایف خانوادگی، در راستای هدف خلقت قرار می‌گیرد و کسب لذات مادی از این طریق، نه تنها تناقضی با لذات معنوی و اخروی ندارد بلکه به آن کمک می‌کند. این نکته‌ای است که اسلام را از سایر ادیان و آیین‌ها متمایز می‌کند.

۵-۳- پیشنهادها

- بر اساس یافته‌های پژوهش، می‌توان پیشنهادهایی را به شرح زیر ارائه داد:
۱. در جهت استخراج الگوی سبک زندگی اسلامی در خانواده، بررسی نظرات و اندیشه‌های علمای اسلامی لازم است؛ اما کافی نیست. در این زمینه لازم است تا سیره خانوادگی معصومین (علیهم‌السلام)، روایات منصوب به ایشان و حتی ادعیه به جای مانده از آن بزرگواران، مورد بررسی قرار گیرد تا الگویی همه‌جانبه از خانواده تراز اسلامی ارائه گردد. الگویی که تمامی ابعاد مورد نظر اسلام درباره خانواده را پوشش دهد.
  ۲. به علت کم‌کاری در حوزه شناسایی و تعریف نقش‌های اجتماعی در نظام خانواده، بایستی پژوهش‌های مرتب‌تری در این حوزه صورت بگیرد و خانواده از منظرهای گوناگونی چون روانشناسی، جامعه‌شناسی، فقه و حقوق و سایر حوزه‌های مرتبط واکاوی شود و نهایتاً حقوق و تکالیف اعضای خانواده به‌گونه‌ای متوازن و مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و بر اساس این نقش‌ها مشخص شود. تنها در این صورت می‌توان ادعا کرد که الگوی جامع و بروزی از خانواده اسلامی، ارائه شده است.
  ۳. ترویج الگوی خانواده اسلامی، در قالب‌های گوناگون رسانه‌ای چون فیلم و سریال، تئاتر و نمایش، کلیپ و پادکست و همچنین سرود و موسیقی تأثیر گسترده و عمیقی را بر آحاد جامعه می‌گذارد. لازم است در زمینه ارائه چنین مطالبی به جامعه، استفاده بیشتر و بهتری از قالب‌های نوین صورت پذیرد.
  ۴. همچنین می‌توان مطالبی از جنس یافته‌های این پژوهش را مبنای کار قرار داد و با استفاده از مبانی آرایش رسانه‌ای، برای هر یک از قالب‌های رسانه‌ای و شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی مأموریتی در راستای تحکیم خانواده تعریف کرد. مبنای فوق برای به‌کارگیری در شبکه‌های اجتماعی نیز می‌تواند منبعی متقن و الهام‌بخش برای سیاست‌گذاران و کاربران این شبکه‌ها باشد.
  ۵. برخی از وظایف زوجین در خانواده به دلیل رعایت فقه رسانه، قابلیت نمایشی شدن ندارد. خودآرایی و تبرج زن در حضور شوهر و یا ابراز برخی از گونه‌های محبت میان زوجین در این دسته جای می‌گیرد. در این مواقع استفاده از قالب‌های انیمیشن و

پویانمایی می‌تواند به کمک ارائه الگوی صحیح خانواده به سبک زندگی اسلامی باشد. ۶. بازنمایی مطلوب خانواده اسلامی در رسانه‌ها و محصولات نمایشی، علاوه بر شناخت دقیق مختصات خانواده، به سیاست‌گذاری تخصصی رسانه‌ای نیاز دارد. همچنین بدین‌منظور لازم است تا با انجام پژوهش‌هایی، الگوی خانواده اسلامی به وضعیت‌های نمایشی تبدیل شود. با توجه به موضوع مورد بررسی، به نظر می‌رسد که این وضعیت‌های نمایشی، باید بر اساس نظرات عوامل هنری و تولید تلویزیونی استوار شود.

۷. افزایش سواد رسانه‌ای اعضای جامعه در خصوص نحوه آسیب رساندن برخی پیام‌های رسانه‌ای به نهاد خانواده، به همراه آموزش نحوه مقابله با این پیام‌ها کمک بزرگی به تحکیم خانواده خواهد بود؛ بدین منظور پیشنهاد می‌شود که اصول و روش‌های این رسانه‌ها به‌منظور تخریب خانواده، به همراه نحوه مقابله با آن‌ها از طریق فعالیت‌های پژوهشی شناسایی شود و در اختیار مدیران و تصمیم‌گیران سازمان صداوسیما و دیگر رسانه‌ها قرار بگیرد.

۸. پرداختن صرف به خانواده مطلوب اسلامی، نمی‌تواند به تنهایی باعث بهبود وضعیت این نهاد مقدس در جامعه ما باشد؛ چراکه ما در جامعه‌ای زندگی می‌کنیم که عوامل و ساختارهای گوناگونی در به وجود آمدن آن نقش دارند و نباید از تأثیر هیچ‌یک از این عوامل بر خانواده غافل شد؛ لذا به نظر می‌رسد که در کنار پرداختن به موضوع خانواده، باید ساختارهای فرادستی و مؤثر بر این نهاد نیز مدنظر پژوهش‌گران قرار بگیرد. در همین راستا پیشنهاد می‌شود که رویه‌های اجتماعی مؤثر بر بازتولید چنین وضعیتی برای خانواده ایرانی، شناسایی و مورد نقد واقع شوند و ساختارهای مفید برای خانواده از طریق رسانه‌ها تقویت شوند.

۹. جایگزینی ارزش‌های اسلامی-ایرانی با ارزش‌های مورد نظر فرهنگ غربی، یکی از مشکلات اساسی جامعه ما است که تأثیر آن بر نهاد خانواده هرروز پررنگ‌تر از قبل مشاهده می‌شود. رسانه‌ها باید بتوانند در مقام نقد این ارزش‌های مضر عمل کنند و عموم مردم را متوجه این مطلب سازند که عامل موفقیت در زندگی عواملی چون پول، زیبایی، مقام و هر آن چیزی نیست که فرهنگ غربی به ما ارائه می‌کند. پس نقد ارزش‌های غرب از طریق رسانه‌ها به‌ویژه محصولات نمایشی، یکی دیگر از پیشنهاد‌های این پژوهش در راستای کمک به تقویت خانواده است.

۶- منابع

۶-۱- منابع فارسی

مقاله ها

۱. اسپنسر، متا. (۱۳۸۳). جایگاه خانواده در غرب. معرفت، ۸۰، ۸۲-۹۴.
۲. آل رسول، سوسن و محمدخانی، طیبه. (۱۳۹۰). اصول مؤثر در روابط صمیمانه همسران با الگوبرداری از اسوه‌های قرآنی و همسرانی بهشتی. مطالعات راهبردی زنان (علمی پژوهشی)، ۱۴۷-۱۸۴.
۳. ایزدی فر، علی‌اکبر. (۱۳۸۲). معیار «کفایت» در نکاح. مقالات و بررسیها (علمی پژوهشی)، ۹-۲۸.
۴. ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمودرضا. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. پژوهش، ۱۵-۴۴.
۵. بوجاری، سهیلا. پرچم، اعظم. (۱۳۹۲). بررسی تطبیقی جایگاه و اهمیت ازدواج و تشکیل خانواده در اسلام و یهود. معرفت ادیان (علمی پژوهشی)، ۱۹-۳۹.
۶. توجهی، عبدالعلی و حق محمدی فرد، زهرا. (۱۳۹۰). فعالیت‌های اجتماعی زن و تزام آن با حقوق زوج با تأکید بر اندیشه‌های امام خمینی (ره). پژوهشنامه متین (علمی پژوهشی)، ۳۹-۶۲.
۷. چراغی کوتیانی، اسماعیل. (۱۳۸۸). رویکرد اسلام به چهار کارکرد مهم خانواده. معرفت، ۳۵-۵۴.
۸. زارعی، محمدمهدی. (۱۳۹۰). درآمدی بر جایگاه اخلاق در ازدواج و حقوق خانواده. مطالعات اسلامی: فقه و اصول (علمی پژوهشی)، ۶۹-۹۶.
۹. ساروخانی، باقر. (۱۳۷۰). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده. تهران: انتشارات سروش.
۱۰. شریفی ساعی، محمدحسین و رباطی، محمد و فاطمی خصال، مجید. (۱۳۹۲). خانواده و تطورات گفتمانی آن در جهان معاصر. مطالعات سبک زندگی، ۵-۳۲.
۱۱. مهدوی کنی، محمدسعید. (۱۳۸۷). دین و سبک زندگی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام.
۱۲. موسایی پور، محبوبه و هوشنگی، حسین. (۱۳۹۳). ارکان اخلاقی سبک زندگی همسران بر اساس هستی‌شناسی اسلامی. پژوهش‌های اخلاقی (علمی پژوهشی)، ۱۴۳-۱۵۹.
۱۳. نعمتی پیرعلی نیا، دل‌آرا و کاردوانی، راحله و وکیلی، مهدی. (۱۳۹۰). ملازمه‌ی تکالیف زوجین و اخلاق مداری در خانواده، در منابع اسلامی. مطالعات راهبردی زنان (علمی پژوهشی)، ۲۱۱-۲۵۶.
۱۴. هوشنگی، حسین و امین ناجی، محمدهادی و جمشیدی راد، محمدصادق و موسایی پور، محبوبه. (۱۳۹۳). اهمیت و جایگاه عشق بین همسران در سبک زندگی اسلامی -

قرآنی. مطالعات قرآن و حدیث (علمی پژوهشی)، ۱۱۷-۱۴۴.

کتاب‌ها

۱. امام خمینی (ره). (۱۳۹۲). *چهل حدیث*. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۲. شه گلی، مراد. (۱۳۹۳). *سبک زندگی روابط همسران با یکدیگر در سیره و سخنان امام رضا (علیه السلام)*. اخلاق، ۹-۴۳.
۳. طباطبائی، سیدمحمدحسین. (۱۳۸۷). *بررسی های اسلامی*. قم: بوستان کتاب.
۴. فاضل قانع، حمید. (۱۳۹۲). *سبک زندگی بر اساس آموزه های اسلامی*. قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما.
۵. قائمی امیری، علی. (۱۳۹۱). *خانواده در اسلام*. تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.
۶. کاویانی، محمد. (۱۳۹۱). *سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۷. لبیبی، محمد مهدی. (۱۳۹۳). *خانواده در قرن بیست و یکم: از نگاه جامعه‌شناسان ایرانی و غربی*. تهران: نشر علم.

منابع اینترنتی

۸. حسینی خامنه ای، سیدعلی. (۱۳۹۱، مهر ۲۳). <http://farsi.khamenei.ir/>
۹. سازمان ثبت احوال کشور. (۱۳۹۴، دی ۲۸). <http://www.sabteahval.ir/speech-content?id=21252>. بازیابی از <http://khamenei.ir>

۶-۲- منابع لاتین

10. .. & Demo, david. (1991). **Coming Apart: Radical Departares since 1960**. In *Mariage and Family* (p. 107). Alleg & Bacon.
11. Mayring, Phlipp. (2000). **Qualitative Content Analysis**. *Qualitative Social Research*.
12. Mower, Ernwt. R. (1927). **Family Disorganization: An Introduction to Sociological Analysis**. chicago: university of chicago press

